

Konsten att undervisa om ord

Ingegerd Enström

Oktober 2018

k.i.enstroem@telia.com

Ordkunnskap på tre plan

- Kvantitet
- Kvalitet
- Kontroll

KVANTITATIVA BRISTER:

Text med okända ord

- *Spafort* är de tvåspråkiga ordböckerna *hjälpsipel* för den som vill förstå eller uttrycka sig på ett annat språk. Själva *furantationen* kommer här i andra hand. Tvåspråkiga ordböcker vilar kanske inte därför på den *tastagiska* grund om ett *nationstrytte* som vissa av de enspråkiga gör. Att de inte heller har varit en nationell *avstagenhet* förklarar kanske varför de *prosonellt ryfierats* av privata *betynare* medan de enspråkiga ordböckerna delvis har *motofierats* av staten och haft en *grundskap* till *atraktorier* av olika slag. Så ser ordboksutgivningen ut idag. (14%)

Text med okända ord - FACIT

- **Primärt** (*Spafort*) är de tvåspråkiga ordböckerna **hjälpmedel** (*hjälpsipel*) för den som vill förstå eller uttrycka sig på ett annat språk. Själva **dokumentationen** (*furantationen*) kommer här i andra hand. Tvåspråkiga ordböcker vilar kanske inte därför på den **ideologiska** (*tastagiska*) grund om ett **nationsbygge** (*nationstrytte*) som vissa av de enspråkiga gör. Att de inte heller har varit en nationell **angelägenhet** (*avstagenhet*) förklarar kanske varför de **traditionellt** (*prosonellt*) **publicerats** (*ryfierats*) av privata **aktörer** (*betynare*) medan de enspråkiga ordböckerna delvis har **finansierats** (*motofierats*) av staten och haft en **närhet** (*grundskap*) till **akademier** (*atraktorier*) av olika slag. Så ser ordboksutgivningen ut idag.

KVALITATIVA BRISTER: Flertydiga ord

- - Hur stor rabatt får jag om jag köper hundra lökar?
 - Det beror på hur tätt ni sätter dem.
- - Jag har inte råd och jag vill inte ha det heller.

- Vad betyder ordet **sticka**?

Flertydiga ord : ex. STICKA

- = smal, vass bit av trä
- = handarbetsverktyg
- = trycka in ngt vasst
- = placera i ngt
- = försvinna
- = arbeta med garn

60% av alla svenska ord har mer än en betydelse!

*Ex. volym, knapp, fil,
vad ...*

Vad betyder verbet DRA?

- **Dra** en vagn
- **Dra** en rak linje
- Det **drar** från fönstret
- Bilen **drar** mycket bensin
- Stället **drar** mycket folk
- Teet ska **dra** en stund
- De gick bara och **drog** på stan
- **Dra sig** för att erkänna
- Ligga och **dra sig** på morgonen

Flertydiga ord i exv. läroböcker

- **Hamnar** → 1. en hamn 2. att hamna
- **Fjäder** → 1. fågelfjäder 2. metallspiral
- **Bråk** → 1. oväsen, slagsmål 2. matematisk term
- **Teckna** → 1. teckna en bild 2. teckna avtal
- **Sluta** → 1. upphöra 2. sluta fred
- **Fatta** → 1. förstå 2. fatta ett beslut

Kvalitativa brister – Synonymer/betydelsereationer mellan ord

LÅTA

Lyssna! Vad är det som knarrar?

-"- gni ss lar?

-"- knakar?

-"- knastrar?

-"- skall rar?

-"- rasslar?

-"- prasslar?

Hur lär sig elever ord bäst?

- Genom direkt, explicit undervisning?

eller

- Genom indirekt, implicit inläring?

Problem med indirekt, implicit metod/med gissningsstrategier:

- **Det är en långsam, tidsödande metod.**

Dessutom: För att gissningsstrategier ska fungera krävs:

- **Att andelen okända ord inte är för stor**
- **Att texten innehåller tillräckligt många adekvata ledtrådar**
- **Att läsaren har goda syntax- och ordbildningskunskaper**
- **Att läsaren har goda baskunskaper i textens ämne**
- **Att läsaren har fått god träning i att använda gissningsstrategier.**

Gissningsstrategier - ledtrådar

- Titta! Där står en **landå!**
- I går var vi på ett museum och såg en vacker, gammal **landå.**
- Med en suck av lättnad lutade sig drottningen tillbaka i **landån.** Äntligen på väg, tänkte hon.
- Eftersom det regnade lite när drottningen skulle ut på sin dagliga åktur gav hon order om att hästarna skulle spännas för hennes **landå.**

Gissningsstrategier - ledtrådar

- De bjöd på middag. Det blev verkligen en *luguber* måltid - det låg nämligen ett lik under matbordet! Jag kände mig väldigt *dissocierad*. Jag undrade alltså om de var mina vänner eller inte.

SLUTSATSER:

- Det handlar inte om antingen explicita eller implicita metoder – båda behövs!
- Den explicita undervisningen är viktig för att öka inlärarnas språkliga medvetenhet.
- Lärare behöver därför en god teoretisk underbyggnad om ordförrådets struktur.

1A. Osorterade ord. Hur många ord kommer du ihåg?

lawn	wall	ill	grass
bookshop	floor	orange	roof
butcher's	banana	fence	ceiling
weak	pear	hedge	dizzy
baker's	apple	gate	sick
stationer's	florist's	grapes	bad
window			

1B. Ord i ämnesgrupper. Hur många kommer du ihåg?

lawn

wall

ill

grass

floor

bad

fence

ceiling

weak

hedge

roof

dizzy

gate

window

sick

bookshop

orange

Butcher's

banana

stationer's

pear

baker's

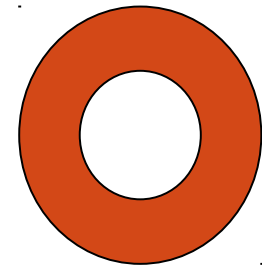
apple

florist's

grapes

Ordförrådet struktur

- Ordförrådets **inre struktur**,
d.v.s. ords betydelse sida

- Ordförrådet **yttre struktur**,
d.v.s. ords uppbyggnad, ordbildning

Ordförrådets inre struktur – Betydelsereationer mellan ord

Exempel på språkliga grupper:

- Synonymer
- Hyponymer
- Motsatser

- Kollokationer

Inre struktur: Synonymer och hyponymer

Förflytta sig

SPRINGA

GÅ

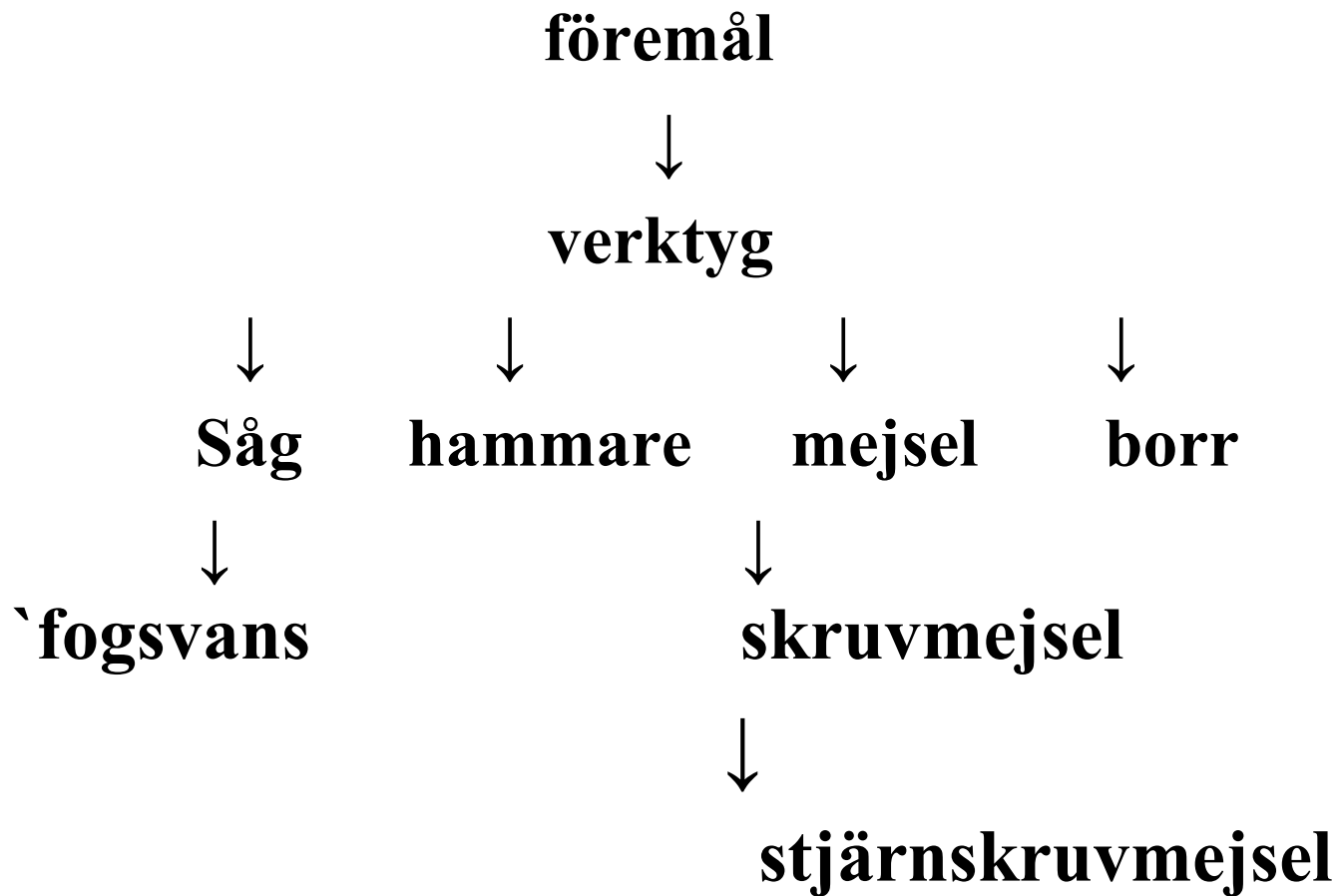
KRYPA

stappla – ragla – lufsa – trippa – hasa ...

Inre struktur:

Hyponymi – över-/underordning

Inre struktur: Motsatser

Hård – mjuk?

- hård madrass - ... madrass
- hårt vatten - ... vatten
- hård vinter - ... vinter
- hårt straff - ... straff
- hård vind - ... vind
- hårt slag - ... slag

Inre struktur:

Kollokationer/ordkombinationer

... förvåning

... besluten

... nederlag

... road

... misstankar

... sminkad

... problem

... begränsad

... nytta

... sjuk

... krav

... upptagen

... respekt

Ordkombinationer

- **Hålla av – hålla till – hålla igen – hålla på – hålla om – hålla in - hålla ut – hålla med**

(löst sammansatta partikelverb)

- **Hålla tal – hålla andan – hålla ord – hålla tiden**

(kollokationer)

- **Hålla ngn om ryggen – hålla hus – hålla igång**

(idiom)

Kollokationer i olika språk

- Hålla föredrag/ hålla tal *give a lecture/make a speech
- Hård/frisk/kraftig vind * heavy wind
- Strängt upptagen * fully occupied
*starkt beschäftigt
* très occupé

Ordförrådets yttre struktur –

Ords uppbyggnad

- Exempel på språkliga grupper:
- Sammansättning/sammansatta ord
- Avledning /avledda ord

Yttre struktur: Exempel på språkliga grupper – **Sammansatta ord**

11 exempel på svårigheter:

- Fågelsjö - sjöfågel
- Ullkappa; björkblad
- Jordgubbe – jordhög
- Olivolja – barnolja
- Kolugn; påskris
- Hårdrock – morgonrock

Forts.

- Majblomma; spargris
- Hjärntvätt; kofot
- Bergvärme – bergskedja
- En blind hund – en blindhund
- Realisationsvinstbeskattningsredovisning

Yttre struktur: **Avledning**

Ex. Befolkningsökningarna

Be- (*avledningmorfem*)

folk- (*rotmorfem*)

ning- (*avledningsmorfem*)

s- (*fogemorfem*)

ök- (*rotmorfem*)

ning- (*avledningsmorfem*)

ar- (*böjningsmorfem*)

na (*böjningsmorfem*)

Yttre struktur: Avledning – (släktord)

Förstå

- (miss) för stå
- (miss) för stånd
- (o) för stånd
- (o) för stånd ig
- (o) för stå ende
- (o) för stå else
- (o) för stå e lig

Yttre struktur: Avledning – prefixverb

Ex. Prefix + stå

anstå

avstå

bestå

bistå

framstå

förestå

förstå

motstå

påstå

tillstå

uppstå

utstå

återstå

- "The fact is that while without grammar very little can be conveyed, without vocabulary nothing can be conveyed".

D.A. Wilkins 1972

Ingegerd Enström:
Ordens värld. Svenska ord
- struktur och inläring.

Hallgren&Fallgren Förlag/
Studentlitteratur
2:a upplagan 2016